

УДК 504.062 : 338.43.01 (477)

НАПРЯМИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В СИСТЕМІ ВОДОГОСПОДАРСЬКО-МЕЛІОРАТИВНОГО КОМПЛЕКСУ

Д.Л. Грановський
аспірант

Херсонський державний аграрний університет

Обґрунтовані напрями удосконалення інституціональних перетворень у системі управління водогосподарсько-меліоративним комплексом на регіональному рівні з урахуванням існуючої законодавчо-нормативної бази.

Ключові слова: інституціональні перетворення, водогосподарсько-меліоративний комплекс, законодавчо-нормативне забезпечення, зрошення, структура управління, асоціація водокористувачів.

Систему водокористування на зрошувальних системах півдня України в 1949 р. було розділено на міжгосподарське й внутрішньогосподарське. У зв'язку з передачею в 1970 р. внутрішньогосподарської частини зрошувальних систем у керування колгоспам і радгоспам порушилася їхня технологічна цілісність. Відносний порядок тривалий час підтримувався за рахунок твердого централізованого управління. Приватизаційні процеси, які зумовили зростання кількості власників зрошуваних ділянок, ще більше розділили зрошувальні системи, розірвавши технологічні зв'язки, протиставляючи діяльність підприємств водогосподарського комплексу економічним інтересам водокористувачів. Під час реформування сільського господарства і приватизації земельних ділянок роль державних підприємств звелася до мінімуму: на 2007 рік вони становили 0,6% до загальної кількості діючих сільськогосподарських підприємств [2]. Основна частина земельної площі — землі сільськогосподарських підприємств і громадян. Аналіз досвіду експлуатації зрошуваних земель в Україні свідчить, що в середньому на одного водокористувача, яких налічується понад 86 тисяч, припадає 25 га зрошуваних земель [2]. Ситуація погіршується тим, що держава не має достатньо засобів для експлуатації та ремонту всієї меліоративної мережі. Тому 13 серпня 2003 р. було прийнято постанову Кабінету Міністрів України № 1253 «Про затвердження Порядку безоплатної передачі в комунальну власність об'єктів соціальної сфери, житлового фонду, в тому числі незавершеного будівництва, а також внутрішньогосподарських меліоративних систем колективних сільськогосподарських підприємств, які не підлягали розпаюванню в процесі реорганізації цих підприємств і були передані на баланс підприємств- правонаступників». Відповідно до цієї постанови в Україні проводиться

передача в комунальну власність внутрішньогосподарської меліоративної мережі.

Однак цей етап реструктуризації водогосподарського комплексу не дав позитивних результатів. Активно відбуваються процеси знищення внутрішньогосподарської мережі, зрошувальні системи не використовуються в повному обсязі. Згідно з Протоколом засідання Кабінету Міністрів України від 06.10.2011 р. щодо питання інвентаризації меліорованих площ сільськогосподарських культур та розташованих на них об'єктів інженерної інфраструктури внутрішньогосподарських меліоративних систем зрошуваного землеробства, всі внутрішньогосподарські мережі повинні бути передані з комунальної до державної власності. Однак і це рішення було повністю не реалізоване. Нині внутрішньогосподарська мережа перебуває не тільки в державній і комунальній власності, а й у підпорядкуванні приватних і колективних господарств, а також — без господаря. Тобто питання щодо власності на внутрішньогосподарську мережу залишається остаточно не вирішеним.

Питання раціонального використання водних ресурсів та охорони водних екосистем розглядаються в працях вітчизняних та іноземних вчених: П.І. Коваленка, О.І. Жовтоног [1], М.І. Ромащенко [2], М.А. Хвесика [3], В.А. Голян [3], та ін. Вчені вже сформували основні напрями досліджень економічних питань раціонального використання та управління водними ресурсами, розробили механізми реформування водогосподарського комплексу згідно із сучасними умовами господарювання.

Незважаючи на досить численні дослідження і розробки в цій галузі, існує велика кількість проблем. Невирішеними є питання трансформації відносин власності на меліоративні об'єкти, системи та меліоровані землі, які були побудовані за рахунок державних

капітальних вкладень, а також питання інституціонального регулювання діяльності водогосподарсько-меліоративного комплексу.

Метою статті є обґрунтування напрямів інституціональних перетворень у системі водогосподарсько-меліоративного комплексу України з урахуванням існуючої законодавчо-нормативної бази.

Згідно із Законом України «Про меліорацію земель», суб'єктами відносин власності на меліорованих землях у сучасних економічних умовах виступають:

- держава, якій належить загальнодержавна та міжгосподарська зрошувальна мережа;

- районні ради, на території яких розташовані міжгосподарські зрошувальні системи;

- сільські та селищні ради, в користування яких було передано внутрішньогосподарську меліоративну мережу;

- сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства, а також приватні особи, які використовують меліоровані землі й орендують меліоративні системи, що перебувають на цих землях.

Проте права розпорядження та використання міжгосподарської меліоративної мережі залишилися неузгодженими, оскільки землекористувачі не є власниками гідротехнічних споруд та елементів мережі, а тільки експлуатують їх. Така система відносин не вирішує питання про те, хто саме повинен відповідати за належний стан внутрішньогосподарських мереж і споруд. Сільськогосподарським виробникам важко самостійно експлуатувати орендовані меліоративні системи через брак фінансових засобів і кваліфікованих кадрів. Ускладнює ситуацію й те, що власником загальнодержавної та міжгосподарської мережі є держава, а кількість і склад водокористувачів на цій мережі постійно змінюється. За таких умов меліоративні системи не тільки не можуть повноцінно виконувати свої функції, а й створюють екологічну та техногенну небезпеку для регіону та країни в цілому.

Згідно з постановою Кабміну № 1253, з метою забезпечення ефективного використання зрошуваних земель, збереження та подальшого відновлення водогосподарсько-меліоративного комплексу в регіоні Південного степу України (Херсонської, Миколаївської, Одеська областей) було проведено роботу з передачі в комунальну власність 1136,3 тис. га поливних земель. На баланс місцевих органів влади передано 1034,6 тис. га, або 87,5% площ, які підлягають передачі до комунальної власності. В Херсонській області передано в комунальну

власність 312,536 тис. га зрошуваних земель, що становить 94,2% від площі в 331,836 тис. га, яка підлягає передачі.

Прикладом ефективного використання зрошуваних земель, переданих у комунальну власність районних органів самоврядування, виступає Каховський район Херсонської області, на території якого розташовані найбільші в області площі зрошуваних земель — більш ніж 50 тис. га.

Основні фонди внутрішньогосподарських меліоративних мереж, які перебувають у комунальній власності територіальних громад, у своїй більшості вже багато років не ремонтувалися та не підлягали реконструкції. Згідно із Законом України «Про меліорацію земель», реконструкція та експлуатація міжгосподарських та внутрішньогосподарських меліоративних систем і мереж, які перебувають у комунальній власності, здійснюється власником цих систем або спеціально утвореними ними організаціями. Виходячи з цього, виникає необхідність внести доповнення в існуючий організаційний механізм управління меліоративним комплексом, створивши об'єднання водокористувачів з відповідними функціями, що виходять з існуючого законодавства України.

Одним із важливих завдань об'єднань водокористувачів має бути охорона компонентів навколишнього природного середовища, що знаходиться в межах меліоративних систем і на прилеглих землях, а саме: ґрунтів, поверхневих та підземних вод, природних ландшафтів, а також природно-заповідних територій.

Протягом 2012–2013 років в Україні було прийнято низку законодавчо-нормативних документів, а саме: Закон України «Про Загальнодержавну цільову програму розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення р. Дніпро на період до 2021 року» (2012 р.), «Концепцію Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства до 2020 року» (2012 р.), розроблено проект «Водної стратегії України» (2012 р.), «Концепцію розвитку мікро-розрошення в Україні до 2020 року» (2012 р.), «Комплексну програму розвитку водного господарства Херсонської області на період до 2020 року» (2012 р.), «Державну програму активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки» (2013 р.), які передбачають не тільки відновлення зрошення і доведення його площ до 2,2 млн га, а й збільшення до 3,5 млн га [1–4]. Подальший розвиток зрошення і зрошувальних меліорацій потребує переходу галузей водного господарства та зрошувального землеробства до інноваційної моделі розвитку, що ґрунтується на еколого-економічних принципах, насамперед ресурсозбереженні, енергозбереженні і

відновленні потенціалу земельних і водних ресурсів, системності, комплексності, орієнтації на задоволення потреб і запитів споживачів з урахуванням екологічних обмежень. Інноваційна модель розвитку зрошення передбачає принципово нові підходи організаційно-економічного, технологічного, технічного, нормативно-правового характеру використання зрошуваних земель і зрошувальних систем.

На відміну від техніко-технологічних інновацій, впровадження організаційно-економічних нововведень потребує змін в інституційному середовищі, перетворень в організаційній структурі сільськогосподарських підприємств та органів державної влади. За роки реформування сільського господарства України відбулась трансформація форм власності і реструктуризація колективних сільськогосподарських підприємств та розпочався процес створення на їх базі нових форм господарювання, що функціонують на засадах приватної власності. Розв'язуватися ця проблема повинна разом із подальшим удосконаленням орендних відносин на селі (майнових і земельних), а також із впровадженням адекватних статусу приватних підприємств їх організаційної побудови та організаційної структури управління.

На наш погляд, на сьогодні організаційно-управлінські інновації в галузях зрошувального землеробства та водного господарства доцільно спрямувати на відновлення технологічної єдності зрошувальних систем шляхом розроблення і прийняття законодавчо-нормативних і організаційних засад консолідації землеволодінь у зоні зрошення; перехід на басейновий принцип управління водорозподілом та водоподачею в умовах зрошення, модернізації водогосподарських систем комплексного призначення; удосконалення методики визначення вартості послуг водогосподарських організацій з подачі води на потреби зрошення; удосконалення законодавчо-нормативної бази земле- і водокористування в зоні зрошення.

Незважаючи на складну ситуацію, що склалася у водогосподарсько-меліоративному комплексі Південного регіону України, відмічається останнім часом зростання зацікавленості сільгоспвиробників у поновленні меліорацій та відновленні меліоративних фондів як засобу не тільки отримання економічного ефекту від господарської діяльності, а й як умови забезпечення продовольчої безпеки регіону і країни в цілому.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного аналізу існуючого організаційного механізму управління

водогосподарсько-меліоративним комплексом виявлено таке:

- внаслідок реформування аграрного сектора економіки технологічна цілісність процесів водоподачі, водорозподілу та водообліку на зрошенні порушена, особливо на великих зрошувальних системах. Зміна форм власності в аграрному секторі економіки здійснювалося без урахування особливостей використання побудованих меліоративних систем, які були призначені як для сільськогосподарського вододопостачання, так і для ведення зрошувального землеробства на великих земельних масивах. Кількість водокористувачів збільшилася в кілька разів, при цьому зменшилася відповідальність за стан і правильне використання водогосподарських і меліоративних споруд, а також меліорованих земель, змінилася структура та приналежність внутрішньогосподарських меліоративних фондів;

- існує необхідність у розробленні ефективних механізмів інтеграції сільськогосподарських виробників в об'єднання водокористувачів з метою спрощення економічних взаємин між водокористувачами і підприємствами водогосподарсько-меліоративного комплексу та технологічних процесів водорозподілу і водообліку, а також посиленні ролі державного контролю за ефективністю використання меліоративних об'єктів та меліорованих земель;

- залучення громадських організацій (об'єднань водокористувачів) до системи управління водогосподарсько-меліоративним комплексом повинно передбачати інтегроване управління водними ресурсами, за яким використання водних, земельних та інших ресурсів координується за умов збереження навколишнього природного середовища та отримання економічного й соціального ефектів від господарської діяльності на меліорованих землях;

- в існуючих умовах землекористування на меліорованих землях виникає необхідність у розробленні і впровадженні системи екологічного страхування ризиків використання цих земель і об'єктів, створенні страхових фондів та відповідних інноваційних структур.

Перспективами подальших досліджень є удосконалення системи управління водогосподарським комплексом, удосконалення законодавчо-нормативної бази та методики формування плати за подачу води на зрошення. Розв'язання потребують конфлікти інтересів у системі водокористування та землекористування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Коваленко П.І. Інтегроване управління водними та земельними ресурсами на зрошуваних

- землях / П.І. Коваленко, О.І. Жовтоног // Вісн. аграрн. науки. — 2005. — № 11. — С. 5–10.
2. Наукові основи охорони та раціонального використання зрошуваних земель України / за ред. С.А. Балюка, М.І. Ромащенко, В.А. Сташук. — К.: Аграрна наука, 2009. — 624 с.
 3. Хвесик М.А. Інституційне забезпечення сфери водокористування в умовах поглиблення інституціональних трансформацій: сучасна практика, пріоритети і методи / М.А. Хвесик, В.А. Голян, І.І. Андросчук // Економіст. — № 1. — 2014. — С. 4–13.
 4. Меліорація і водне господарство Херсонщини / В.О. Ушкаренко, В.В. Морозов, О.І. Андрієнко та ін. — Херсон: ХДУ, 2006. — 120 с.

УДК 502.35 : 662.641

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕКУЛЬТИВАЦІЇ ПРОМИСЛОВО-ВИРОБЛЕНИХ ТОРФОВИЩ

І.І. Тимошук
здобувач

Інститут агроекології і природокористування НААН

Обґрунтовано методичні підходи до оцінки ефективності рекультивації промислово-вироблених торфовищ, що базуються на визначенні максимального сумарного ефекту від відновлення раніше порушених зв'язків в екосистемі, з урахуванням витрат, необхідних для збереження довкілля на прилеглих територіях.

Ключові слова: торфовища, експлуатація, рекультивація, оцінка, ефективність, ефект, витрати.

Нині на території України налічуються значні площі торфових родовищ, що вибули з промислової експлуатації. Внаслідок розробки цих торфовищ колишні болота припинили виконувати властиві їм біосферні функції, що спричинило низку екологічних проблем, у т.ч. і на прилеглих територіях, зокрема: порушення ландшафтів та гідрологічного режиму, підвищення загроз біорізноманіттю, збільшення викидів парникових газів, підвищення торфових пожеж тощо. З огляду на це, важливим завданням є організація збалансованого використання та рекультивації промислово-вироблених торфових родовищ, оскільки через незадовільний їх стан унаслідок осушення та експлуатації вони продовжують негативно впливати на екосистему. Поряд із тим існуюча багаторічна практика рекультивації промислово-вироблених торфовищ не відповідає сучасним методам природогосподарювання і потребує переосмислення в аспекті збереження довкілля та підвищення еколого-економічної ефективності.

Організаційно-економічним проблемам використання та рекультивації порушених земель присвячено праці М.О. Бекаревича, Г.Д. Гуцуляка, О.А. Демидова, Д.С. Добряка, В.О. Мандрика, Л.І. Моклячук, Р.М. Панаса, А.Я. Сохничка, О.І. Фурдичка та ін. Особливос-

ті еколого-економічної оцінки природокористування під час розробки торфових родовищ розглянуто у дослідженнях В.Е. Аристархової, Т.І. Бережної, Є.М. Брадїса, В.Ф. Дїдуха, В.В. Конїщука, Н.Н. Наплекової, Н.А. Пашкевича, В.А. Проневича, М.Х. Шершуна.

Незважаючи на ґрунтове вивчення окреслених питань, низка еколого-економічних проблем забезпечення процесу рекультивації промислово-вироблених торфовищ залишаються нерозв'язаними. Досі значною дискусійністю відзначаються методичні підходи до оцінки ефективності рекультивації промислово-вироблених торфовищ.

Тому метою статті є обґрунтування методичних засад оцінки ефективності рекультивації промислово-вироблених торфовищ на основі екосистемного підходу та з урахуванням сучасних умов природогосподарювання.

Проблеми рекультивації промислово-вироблених торфовищ в умовах обмеженості фінансування обумовлюють необхідність оцінки її ефективності. Нині більшість із відомих підходів та методик відносяться до періоду планової економіки з яскраво вираженим вузькогалузевим спрямуванням та орієнтацією на аграрне виробництво. Тому їх використання не забезпечує ефективності рекультиваційних заходів. Такі підходи та методики не орієнтовані